

de en niet op systematisch archiefonderzoek gebaseerde gegevens. Estié heeft in deze wetenschappelijke leemte voorzien met zijn onder promotorschap van J. van den Berg (copromotor I. A. Diepenhorst) in Leiden verdedigd proefschrift, dat aan de regels van het historisch métier voldoet. Het boek berust op gedetailleerd bronnenonderzoek, is logisch en overzichtelijk opgebouwd, getuigt van grote nauwkeurigheid en van een ver doorgevoerde behoefte aan verantwoording van het beweerde en is geschreven in een correcte, gemakkelijk leesbare stijl. Een handige vrij uitvoerige Duitse samenvatting sluit het betoog van de schrijver af. Voor gebruikers van ons blad is het van bijzonder belang te constateren dat registers, bronnenoverzicht, literatuurlijst en tien bijlagen, welke laatste bijna vijftig bladzijden in beslag nemen, het werk complementeren.

De resultaten van deze verdienstelijke dissertatie liggen in de lijn van wat op voorhand verwacht mocht worden, maar dat kan natuurlijk geen afbreuk doen aan haar wetenschappelijke waarde. Van het Reglement was J. D. Janssen, het prototype van de gouvernementeel gezinde, in en door de Franse Tijd administratief geschoolde topambtenaar, niet alleen de geestelijke vader maar ook de feitelijke vormgever. Dat verklaart de invloed zowel van de nog meer Duits-Lutherse ontwerperegeling van 1809 en de meer Frans geöriënteerde ontwerperegeling van 1812 als van het Algemeen Reglement van 1816. Van al deze stukken was Janssen immers eveneens de ziel. Het Reglement van 1818 gaf de staat een grote macht. Estié stelt met zoveel woorden vast dat de Evangelisch-Lutherse gemeenten 'radertjes in de machine van de centrale eenheidsstaat' (p. 201) waren geworden. Koning Willem I, Janssen, de Lutherse kerkleiders en invloedrijke leken vonden elkaar gemakkelijk binnen een 'verlichte' mentaliteit, die tot een organisatiestructuur leidde waarmee men dogmatisch-confessioneel alle kanten op kon. Precies deze grondhouding was er de oorzaak van dat de sinds 1791 afgescheiden Hersteld-Lutherse gemeenten, die formeel werden uitgenodigd om zich nu weer aan te sluiten, het af lieten weten. Behalve dat hij bekende feiten en omstandigheden nader adstrueert, legt de schrijver ook nieuwe accenten. Zo wijst hij op de ambivalente houding van het 'jonge kerkgenootschap' der Hersteld-Luthersen, dat geenszins afkerig was van 'een' reglement maar wel van het onderhavige. In zijn positieve standpuntbepaling inzake de 'wettigheid' - een voor een (kerk)historicus mijns inziens altijd hachelijke onderneming - krijgt het volgens hem niet grondwettelijk te legitimeren maar op kerkelijke aanvaarding berustende recht scherper reliëf. Door vergelijkingen krijgen we een nog wat duidelijker kijk op de omstandigheden en regelingen van de Hervormde Kerk, die wat klimaat betreft weinig van de Evangelisch-Lutherse Kerk verschilde. Bovenal: zonder dat hij de tegenstanders en de schaduwzijden van het Reglement verdoezelt, laat Estié de vanzelfsprekendheid ervan in zijn verhaal doorschemeren. De eigenlijke taak van de Kerk, verkondiging van het Woord en bediening van de sacramenten, werden er volgens hem door bevorderd. De kip-ei-vraag of het gebrek aan orthodoxie bij de vervulling van die taak een gevolg van het Reglement was of dat de invoering van de nieuwe organisatie mede een gevolg was van de 'neologische' sfeer, beantwoordt hij resoluut met een volmondig ja op het tweede deel van die vraag, zonder overigens een ander bewijs te leveren voor zijn neen als antwoord op het eerste deel (p. 183, 201, 202). Draagt Van Loons dissertatie, bij alle wetenschappelijke verdiensten, het kenmerk van een geëngageerd protest tegen zijn object, Estié's boek verradt een zekere congenialiteit. Op de door hem in de 'Inleiding' gestelde vraag of een regeling als